

توضیحی درباره «رساله خط خلیل تبریزی»

فاضل محترم جناب آقای مایل هروی در مقاله خود تحت عنوان «از کتابت تا خط شناسی» دفتر ۴، (پاییز- زمستان ۱۳۸۰)، صفحه ۸۷ جایی می فرمایند: «گویا دارنده نسخه تاریخ ۹۰۸ را ۹۸۵ (۹۵۸) خوانده است...». مالک نسخه به هیچ وجه عقیده نداشته و ندارد که تاریخ تحریر رساله ۹۵۸ است و به دلایل واضح زیر همان تاریخ ۹۰۸ را صحیح می داند:

اول، همان طور که آقای ایرج افشار گفته اند به علت فاصله زمانی جد و نوه که ۵۸ سال منطقی به نظر می رسد. دوم، در پایان رساله در رقم کاتب کلمه «صاحبه» دیده می شود و در انتهای صفحه ای که نوه او تحریر نموده است کلمه «مالکه» و بعید به نظر می آید در عرض ۸ سال در خانواده ای مالکیت کتابی سه پشت گردش نماید و از جد به نوه برسد.

سوم، در انتهای یکی از دعاها به خط کاتب رساله، طلسمی از اعداد رسم شده است و در همه جا عدد ۵ به صورت معمول زمان کج و دنداندار نوشته شده و عدد صفر دایره تو خالی (سه تصویر) بنا بر توضیحات فوق تاریخ ذکر شده در پایان رساله قطعاً ۹۰۸ می باشد و لا غیر. برای ملاحظه نمونه های دیگر با مراجعه به مجموعه عکسی نسخه های کتابخانه ملی فرانسه آقای ایرج افشار موارد زیر را استخراج کرده اند:

برای مثال نگاه کنید به عکس کلفون قانون ابن سینا مورخ ۵۲۴ هـ. متعلق به کتابخانه ملی فرانسه (شماره Ar. 2906) که آقای دروش (F. Déroche) در برگه شماره ۲۱۱ مجموعه FiMMOD چاپ کرده است. در اینجا دندانده ۵ در جهت دست چپ قرار دارد.

مثال دیگر از آنچه آقای دروش چاپ کرده کلفون مورخ ۸۵۳ هـ. از کتاب قیس الانوار (شماره ۲۶۸۱ کتابخانه ملی پاریس) که پنج دنداندار است از طرف دست چپ (برگ شماره ۱۰۰).

مثال دیگر کلفون دیوان حجاج به شماره 5913 کتابخانه ملی پاریس مورخ ۵۵۹ هـ. که هر دو پنج دنداندار از طرف چپ است. (برگ ۵۸)

کلفون نسخه مورخ ۵۸۰ هـ. است از نسخه فتوح مصر که پنج پانصد مصرحاً دنداندار (از طرف راست) است و صفر آن تو خالی است بنا بر خواندن من، آقای دروش هر دو را پنج خوانده است و قاعده در یک خط دو جور نوشتن عدد مرسوم نیست (برگ ۱۷۳).

برای اینکه نسخه ای در ایران نشان داده شود که مراجعه به آن آسان باشد به فهرست نسخه های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران جلد هشتم صفحه ۵۵۰ مراجعه فرمایید که در انجامه گلشن راز رقم (۸۳۵) مندرج است و عدد ۵ آن دنداندار از طرف چپ می باشد.

در مورد تو خالی بودن صفر نگاه شود به کلفون خط قوام شیرازی به سال ۸۹۰ هـ. از نسخه مهر و مشتری عصار تبریزی که متعلق به مجموعه بودمر (ژنو) است و آقای دروش در شماره ۱۷۹ چاپ کرده است. اما در مورد رساله؛ ناگفته پیداست نگارش همه رساله های تعلیم و رسم الخط به خاطر قواعد و دستور العمل های متحدالشکلی که خطاط باید رعایت کند معمولاً یکنواخت و یک جور در می آیند به طوری که اغلب آنها شبیه به هم می باشد و این را نباید حمل بر رونویسی یکی از دیگری دانست کما اینکه فی المثل نمی توان کتاب های گرامر و دستور زبان را به خاطر اینکه در همه گفته شده است که فاعل مرفوع است و مفعول منصوب و مضاف چنین است و مضاف الیه چنان و یا مصدر این انواع را دارد و قید آن انواع را و چه و چه و چه... رونویسی از روی یکدیگر دانست.

استاد نیز خود به این امر وقوف کامل دارند چنانچه در کتاب کتاب آرای در تمدن اسلامی آمده است: «... بلکه صیرفی به هنگام نظم گلزار صفادقیقا به آن نظر داشته است چنانکه تشبیه و ماندگی میان این رساله و گلزار صفابا عنایت به مشترکات موضوعی و یگانگی های موجود در زمینه بحث این تأثیر و تأثر را تعیین و تبیین می نماید...» (ص ۳۷ و ۳۸).

و یا «... این مثنوی در عین حال که با رساله بیان کاغذ مرکب و حل الوان که رساله پنجم همین دفتر رامی سازد پیوندی دارد اما با وجود این منظومه حاضر گویاتر و رساتر و همچنان فنی تر از رساله مذکور می نماید...» (همان، ص ۳۷ و ۳۸).

محمد حسین اسلام پناه
کرمان - صحافی کهنه کتاب

از مقابل نرسایمان که بر خوابید که بسفر زود دو دلعت نماز برود
 بار سوره الم نشرح بخواند و منت بار سوره انا انزلناه چون سلام باز
 کل ذنب و اتوب الیه اگر در همه عالم بگردد هیچ زبانی بد
 که پیغمبر صلی الله علیه و آله گفت یا علی سر که بسفر رود یکبار
 حق تعالی در آن سفر شترها از وی بگرداند و در خواندن این سوره
 که سر که این اسم اعظم و این خاتم مکرم را بخورد دارد که هر چه
 در آسانی برسد اینست فزیم ۱۰۴ ۸۰ دعا ۷۰ ۳۰ ۱۰ فضیله
 س اول ۱۰ ۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰
 س کله س ای ۱۰ ۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰
 کله و مل ۱۰ ۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰ ۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰
 فسلفیکه الله وهو التبع
 العلیم

داده اند از این المومنین علی علیه السلام
 در روزی که در آن روزی که این از طعام خوردن
 در روزی که در آن روزی که این از طعام خوردن
 در روزی که در آن روزی که این از طعام خوردن

